

КРИТИЧНИЙ РОЗГЛЯД КОНЦЕПТУ «ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО»

Великодня Є.М., науковий співробітник ДОППО

Некритичне застосування концепту інформаційного суспільства у межах його постмодерністської інтерпретації може привести до повної втрати сенсу соціально-історичного процесу як мас-медійної віртуальної реальності. За таких умов ситуація соціально-пізнавального релятивізму, моральної індиферентності та суб'єктивізму знаходить своє закріплення у «масовій медіа-культурі». Існуючі визначення інформаційного суспільства явно не відповідають соціальним реаліям. В основі оптимістичної інтерпретації концепту інформаційного суспільства є недоречне ототожнення інформації та знання. Між тим істотна відмінність знання від інформації саме й полягає у тому, що знання є соціальний феномен. Якщо інформацію можна вважати формою існування матерії, то знання — це форма існування свідомості. Таким чином, істотним тут є навантаженість знання сенсами, знання не просто відображає істотні властивості й відносини дійсності (цим знання не відрізнялося б від мислення, а люди — від комп'ютера), але також і значеннєві, цільові відносини людини, соціуму до цієї дійсності.

Немає знань, що абсолютно руйнують; якщо перед нами — знання, то воно буде засвоєно, уплетене в суб'єктивну реальність здорової людини із творчою інтенцією. Інформації може бути для здорової психіки і фактором, що творить, і чинником руйнівного впливу, як і її кількість, переходячи бар'єр сприйняття й засвоєння, руйнує індивідуальну, а сьогодні вже й суспільну свідомість. Реально знання є і будуть основою будь-якої освіти ніяким чином замінені у навчально-виховному процесі бути не можуть. Мова має йти про заміну інформаційної парадигми освітньої діяльності, проте на практиці саме її часто визначають основою освіти у інформаційному суспільстві.

Ключові слова: інформаційне суспільство, медійно-інформаційний простір, ризики.

Постановка проблеми. Для розуміння природи ризиків для людини у медійно-інформаційному просторі доцільно зупинитися на ключових концептах, у межах яких пояснюється природа останнього. Мова йде передусім про такі поширені сьогодні теорії, як інформаційне суспільство, масова комунікація, віртуальний простір та інші. Традиційно вказані теорії розглядаються як методологічна основа обґрунтування позитивних змін в освітній діяльності. Проте при цьому багатьма дослідниками не враховуються як аргументованість методології, яка лежить в основі даних теорій, так і потенційні ризики для людини, які логічно випливають з їх змісту. На нашу думку, критичний аналіз цих теорій має стати важливою складовою методології нашого дослідження. Найбільше значення у цьому контексті мають концепти, пов'язані з теорією інформаційного суспільства.

Стан дослідження проблеми. Критичний аналіз концепту інформаційного суспільства здійснюється у роботах Ж.Бодрійара, Дж.Гелбрейта, А.Іоселіані, А.Фоміна та інших вітчизняних і зарубіжних авторів. Загалом амбівалентний характер концепції інформаційного суспільства визнається у значній кількості робіт. Проте аналіз даного концепту у контексті ризиків для людини у медійно - інформаційному просторі є недостатньо розробленою проблемою.

Мета дослідження. Критичний аналіз концепту інформаційного суспільства у контексті ризиків для людини у медійно-інформаційному просторі.

Виклад основного матеріалу. Концепт «інформаційне суспільство», на думку багатьох авторів, є черговим продуктом західного науково-технічного прогресу, а зовсім не реальним якісно новим суспільством. Якісна зміна суспільства може бути тільки за умови прогресу змісту, інформація ж — це тільки форма існування соціальної матерії взагалі. Численні спроби наповнити поняття «інформаційне суспільство» позитивним змістом поки що можна оцінити як невдалі.

На цю проблему — змішування суб'єктивної та об'єктивної реальності — філософи звертали увагу постійно. Проте в основі теорії інформаційного суспільства лежать постмодерністські методологічні установки, чим і пояснюється нехтування об'єктивними процесами. Постмодерністський суб'єктивізм, безумовно, є філософською творчістю, а філософи-суб'єктивісти — частиною колективного суб'єкта пізнання. Ідея «збирання суб'єкта» якнайкраще відображає ситуацію постмодерну. Але ця теоретична модель є лише філософською абстракцією, у якій колективний суб'єкт пізнання є наукове співтовариство, що знаходиться у процесі пошуку істини.

Проте проблема з концептом інформаційного суспільства полягає не у наявності постмодерністської методології, а в її неадекватному застосуванні. На ґрунті суб'єктивізму й розмов про відсутність наукового методу дослідження у силу того, що немає ніякої об'єктивної реальності, виникає

ґрунт для віртуалізації соціальної реальності. Адже для того, щоб існувати і діяти у соціумі суб'єкт має пояснювати соціальну реальність, повинен мати картину світу. І у межах суб'єктивістських підходів створюється така картина світу, яка ніяк не відображає дійсності, а, навпаки, є штучною, віртуальною, та ще й містить у собі суб'єктивний компонент.

Про цю тенденцію писав Ж. Бодрійар, характеризуючи США як «геніальний універсум, що з'явився завдяки нестримному розвитку рівності, вульгарності й незначимості» і як «оргію свободи, байдужості, відриву, виставляння напоказ і руху», коли «життя — це кіно»[1, с. 166]. У результаті суб'єктивні ідеологеми, серед яких найбільшу роль відіграє концепт інформаційного суспільства, стають основою маніпулювання масовою та індивідуальною свідомістю.

Ця тенденція була б не такою небезпечною, якби не факт народження суспільства споживання, яке прилучає величезні маси населення до нібито-буття, підмінюючи ним дійсне буття. І якщо раніше статус буттєвості (причетності до буття) могли привласнити собі тільки інтелектуали, то сьогодні ідеологеми «пост сучасності» прямо виховують нового «споживача» і нову культуру через «бренд-орієнтований менеджмент», мета якого — «впустити бренд усередину», інтеріоризувати його, зробити його стрижнем корпоративної політики, корпоративної культури та корпоративної свідомості. Бренд виступає як «чарівна історія про магічний артефакт, володіння яким відкриває двері в царство мрії», тобто симулякр.[1, с. 95]. Величезні маси населення виявляються причетними до віртуального, а не до дійсного буття.

Розвиток інформаційних технологій є технічною основою формування віртуальної реальності, що само по собі є безсумнівним прогресом. «Однак сьогоднішнє упровадження ідеологеми «інформаційного суспільства», засноване на підміні знання інформацією, веде до віртуалізації вже не комп'ютерної, а дійсної, суть якої — у підміні об'єктивної (дійсні соціальні відносини) і суб'єктивної (індивідуальна й суспільна свідомість) реальності

псевдореальністю, створюваної більшою частиною мас-медіа» [4, с.16]. Це має пряме відношення й до освітнього простору. Медійно-інформаційний освітній простір, якщо він не орієнтований на формування наукового світогляду і на культурні змісти, ризикує стати одним з механізмів симулякризації свідомості.

Така його роль впливає з нового статусу освіти в інформаційному суспільстві. У Дж. Гелбрейта ми зустрічаємо нову оцінку ролі освіти, коли на перше місце серед факторів виробництва виходить вона, а не капітал. «Економічна система потребує свого успіху в організованому обмані публіки (керування попитом)». І освіта може стати таким механізмом маніпулювання людьми, якщо буде орієнтуватися на тиражування неповноцінної культури (медіа-культури), яка потребує для свого існування подібну містифікацію і являє собою духовне розтління. Щоб цього не відбулося, освіта має бути перенацілена із завдань економічних на завдання розвитку особистості. «Найважливіше — у довгостроковій перспективі — значення для... емансипації людської особистості явно має освіта», яка, на думку Гелбрейта, «являє собою знаряддя руйнування сліпої віри і її заміни більш критичними переконаннями», будучи «живильним середовищем скептицизму, емансипації та плюралізму». А для цього ми повинні усвідомити, що «педагог є в цій справі фігурою, що має владу. Він є постачальником такого фактора виробництва, від якого залежить успіх індустріальної системи; він повинен усвідомити це й здійснювати свою владу не в інтересах індустріальної системи, а в інтересах всебічного розвитку людської особистості» [2, с.402, 524-529].

У межах концепту інформаційного суспільства ми бачимо протилежну тенденцію, оскільки тут явним є пріоритет росту економічної системи, домінування корпоративно-державних інтересів, підпорядкування освіти виробництву та прибутку на фоні теоретичних побудов на тему модернізації освіти і її пріоритетності у державній політиці. У цьому контексті негативно слід оцінити і повернення утопічних ідей епохи Просвітництва про

вирішальну роль освіти у прогресі людства, що обґрунтовується й у філософії освіти як форма наукового прогнозу постіндустріалізму.

Утопічність таких поглядів пояснюється їх неадекватністю наявній соціальній ситуації. В умовах, далеких від задоволення насущних матеріальних потреб населення, формування мас-культурного простору, тобто бездуховного споживача, яким маніпулюють, за наявності надзвичайно поляризованого суспільства, освітня політика все більш орієнтована на верхні верстви населення. Створення прогресивно-перспективного ідеологічного тла у вигляді концепту «інформаційного суспільства» і є яскравий приклад віртуалізації соціальної реальності, тобто підміни реальності об'єктивної та суб'єктивної реальністю віртуальною.

Слід сказати, що розуміння реальної ситуації є й у багатьох філософів постмодерністів. Значна частина філософів-постмодерністів уже сьогодні прагнуть наповнити постсучасні соціальні теорії реальним змістом. При цьому на перший план висувається «становлення іншого» як фокус постмодерністської свідомості. Нестабільність, невизначеність і багатозначність процесів, що розвиваються в суспільстві, розглядається не як прояв патології системи, а як ознака й умова її життєздатності. Різноманітність елементів у системі робить її стійкою до різноманітного майбутнього. Сьогоднішня ж соціальна дійсність набагато менш передбачувана, ніж раніше, а отже, і важко вловима для пізнання. І головним завданням тут є адекватне розуміння суспільством сутності людини.

Некритичне застосування концепту інформаційного суспільства у межах його постмодерністської інтерпретації може привести до повної втрати сенсу соціально-історичного процесу як мас-медійної віртуальної реальності. За таких умов ситуація соціально-пізнавального релятивізму, моральної індиферентності та суб'єктивізму знаходить своє закріплення у «масовій медіа-культурі».

Однією з методологічних недоречностей постмодерну є повна відмова від дедукції як методу, при цьому індукція, доведена до крайності, не

дозволяє взагалі узагальнювати що-небудь. Але без дедукції немає науки і немає пізнання, соціальний текст зникає. У межах постмодерністської методології дослідники концентрують увагу не на аналізі соціальних структур і інститутів, а на вивченні культури, підкреслюючи дегомогенізацію культурного простору як тенденцію, що посилюється аж до релятивізації та полівалентності цінностей, як і деідеологізацію й деполітизацію, мультикультуралізм та інші характеристики медіа-культури. Тут розум, раціональна рефлексія заміщується емоційною причетністю, груповою етико-естетичною свідомістю. Тому головна форма існування постмодерністської культури — естетична. Саме із цим пов'язане твердження теоретиків постмодернізму про те, що у наш час неможлива ніяка раціональна, єдина для всього суспільства ідеологія («метанаративи»), а лише локальні «міні-концепції».

У реальності створюється духовно нездорове суспільство, у якому соціальне розшарування ґрунтується на маніпулятивній практиці мас-медіа. «У сучасному суспільстві починають відігравати головну роль духовні, інформаційні фактори, які й будуть відчужуватися елітою» [4, с.30]. У цьому суспільстві ієрархічність обумовлюється різкими обмеженнями доступу до освіти, спочатку — за допомогою ринку, який нібито розширює освітні можливості, потім — соціальним закріпленням різної доступності освіти. У цьому суспільстві вже очевидно проявляється тенденція до різкого погіршення масової освіти, яка стає все більш несистематичною та клаптиково-мозаїчною. Сам медійно-інформаційний простір усе більше перетворюється у маніпулятивний механізм розваг для маси людей, яких відволікають від соціальних проблем, у зв'язку з чим основним елементом соціального управління стає не політика як така, а шоу-бізнес.

Що стосується освіти, то спроба домінуючої групи зберегти існуючий поділ влади через контроль над освітою виявляється більш успішною в умовах маскуванню реальних цілей. Це робить «сховану програму» універсальним феноменом. Саме ж поняття «схованої програми», було

введено у вжиток американцем Б. Снайдерсом для позначення саме цього випадку — в умовах проголошення однієї мети (цінності), фактично формуються й діють інші [6]. Фактично все різноманіття освітніх концепцій у межах теорії інформаційного суспільства (ноосферна освіта, освіта для сталого розвитку, неперервна освіта тощо) є прикладом саме такої програми використання ідеологем для забезпечення освітньої нерівності у суспільстві.

Існуючі визначення інформаційного суспільства явно не відповідають соціальним реаліям. Наприклад, в одному з досліджень автор пише «Інтернет отримує статус другої, інформаційної реальності, у якій людство зможе жити й проявляти себе у багатьох сферах більш ефективно, ніж у фізичній реальності, наприклад, у державній, освітній, медичній, науковій, виробничій, комерційній, комунікаційній, творчій та у великій кількості інших», люди в такому суспільстві будуть взаємодіяти одне з одним у межах «глобального інформаційно-культурного простору Мережі... Тому міць держави в інформаційному суспільстві буде визначатися насамперед рівнем розвитку культури. Уже з'являється новий вид культури — мережний, у рамках якої зароджуються й розвиваються багато напрямків, — віртуальна комунікація, віртуальна наука, віртуальна освіта, віртуальне мистецтво, віртуальна література, віртуальний бізнес, віртуальна політика тощо» [5].

Таке визначення не враховує чимало реальних фактів. До повного охоплення мережею Інтернету всього населення Землі або навіть значної його частини ще дуже й дуже далеко. Крім того, прогнози для країн, охоплених мережею, зовсім не такі позитивно однозначні. А найголовніше - роль інформації у сучасному суспільстві, така, що під її впливом змінюється сутність людини, яка стає всього лише «комунікатором», і це зовсім не відповідає декларованим гуманоцентричним цілям інформаційного суспільства.

Відображенням подібних сумнівів, є так звані номінальні визначення, у яких немає акцентування однозначно позитивної ролі концепту інформаційного суспільства. В одній з енциклопедій вказується:

«Інформаційне суспільство — соціологічна й футурологічна концепція, що вважає головним фактором суспільного розвитку виробництво та використання науково-технічної й іншої інформації. Концепція інформаційного суспільства є різновидом теорії постіндустріального суспільства... Крім терміна «інформаційне суспільство» різні автори використовують різні найменування: «освічене суспільство» (К. Флекснер), «суспільство ризику» (У. Бек), «посткапіталістичне суспільство» (П. Друккер), «відкрите суспільство» (Дж. Сорос) тощо». Усі ці концепції з'явилися в 80-е роки, коли соціальна реальність перестала укладатися в старі пояснювальні схеми. Автор цього визначення А. Д. Йоселіані справедливо підкреслює: «Конституювання інфосфери пов'язане з радикальною зміною уявлень людини про світ, її світогляду, поглядів на природу, соціум, саму себе і своє мислення. У зв'язку із цим поступово змінюються і соціальні детермінанти усвідомлення світу, матеріальна та духовна культура» [3].

На нашу думку, в основі оптимістичної інтерпретації концепту інформаційного суспільства є недоречне ототожнення інформації та знання. Атрибутивний підхід до категорії «інформації», який орієнтується на те, що інформаційність є атрибут матерії, представляється нам найбільш адекватним. Виходячи з тези Н. Вінера про відмінність інформації від енергії й матерії, можна сказати, що «інформаційна причинність» є особлива форма каузального зв'язку, що відрізняється від інших форм саме тим, що вона полягає не в детермінації речовини або енергії, а в детермінації структурних відносин. Але якщо для простих, фізичних процесів вистачає безпосередньої передачі інформації, то для більш складних систем — біологічних, психічних і соціальних — необхідний посередник, яким і є «знак». На цій основі поняття «інформації» і вводиться у семантику.

Інформаційні ланцюги не надійні, тому що чим довший ланцюг, тим більшим є викривлення інформації; у цьому сенсі передача інформації за допомогою знаків надійніша. Але при цьому механізм передачі інформації кардинально змінюється, знак стає «пусковим поштовхом», а структура

сигналів, знаків уже ніяк не зв'язана з джерелами інформації. Так народжується віртуальна реальність. І зовсім не винятково у комп'ютерних мережах, які є просто сучасною формою віртуалізації.

Між тим істотна відмінність знання від інформації саме й полягає у тому, що знання є соціальний феномен. Якщо інформацію можна вважати формою існування матерії, то знання — це форма існування свідомості. Таким чином, істотним тут є навантаженість знання сенсами, знання не просто відображає істотні властивості й відносини дійсності (цим знання не відрізнялося б від мислення, а люди — від комп'ютера), але також і значеннєві, цільові відносини людини, соціуму до цієї дійсності. Зводити знання тільки до мислення, до «формального інтелекту» — значить дуже спрощувати людину. Це істотна відмінність знання від інформації імпліцитно присутня в символічній концепції культури, де поняття «символ» онтологізується і є по суті опозиційним поняттю «знак».

Розвівши, таким чином, поняття «інформації» і «знання», необхідно відзначити, що якщо відносно знань ми можемо сказати: «Чим більше індивід знає, тим краще», то відносно інформації сказати «Чим більше інформації «уміщає» індивідуальна свідомість, тим краще», ми не можемо, оскільки для обробки інформації потрібна зовсім інша «система» — комп'ютер. Мозок людини пристосований природою для «переробки» знань, а не для переробки інформації. Щоб зрозуміти, яка величезна проблема тут ховається для людини інформаційної епохи, достатньо проаналізувати існуючі на сьогодні патології у цій царині. Наприклад, шизофренія, добре показує відмінність освоєння знання та інформації. При шизофренії головним симптомом, поряд з гігантською роботою інтелекту «усередині себе», є втрата зв'язку особистості хворого із соціальною реальністю — як об'єктивною, так і суб'єктивною. Тому, у принципі, немає знань, що абсолютно руйнують; якщо перед нами — знання, то воно буде засвоєно, уплетене в суб'єктивну реальність здорової людини із творчою інтенцією. Інформації може бути для здорової психіки і фактором, що творить, і

чинником руйнівного впливу, як і її кількість, переходячи бар'єр сприйняття й засвоєння, руйнує індивідуальну, а сьогодні вже й суспільну свідомість.

У цьому ж контексті слід оцінювати і існуючі у філософії освіти обґрунтування заміни «знанієвої» парадигми освітньої діяльності на розвиваючу. Реально знання є і будуть основою будь-якої освіти ніяким чином замінені у навчально-виховному процесі бути не можуть. Надлишку знань не може бути, оскільки в них і корениться процес розвитку особистості. Скоріш за все, мова все-таки має йти про заміну інформаційної парадигми освітньої діяльності, проте на практиці саме її часто визначають основою освіти у інформаційному суспільстві.

Висновки та напрями подальших досліджень. Загалом розвиток інформаційних технологій, а разом з тим і створення комп'ютерного віртуального світу є не тільки неминучим майбутнім, але й явно прогресивним трендом розвитку. Але без достатньої рефлексії із приводу його сутності і його наслідків, на наших очах відбувається спочатку підміна знань інформацією (наприклад, через впровадження ідеологеми «інформаційне суспільство») і, тим самим, створюється віртуальна, тобто суто інформаційна, реальність. А вже потім, і на рівні ідеології, і на рівні суспільної психології, і на рівні соціальної теорії відбувається підміна об'єктивної реальності віртуальною реальністю. Але така віртуалізація свідомості, а слідом за цим і соціальної реальності як системи суспільних відносин, породжує суспільство, у якому немає місця людині як свідомій істоті. У цьому зв'язку впровадження і ідеологеми «інформаційне суспільство» представляється частиною проекту по створенню суспільства без людини, що ніяк не може позитивно сприйматися філософією освіти, орієнтованою на забезпечення розвитку та здорової життєдіяльності людини у медійно-інформаційному освітньому просторі.

Список використаних джерел

1. Бодрийяр Ж. Америка / Ж. Бодрийяр. - Спб.: Вл. Даль, 2000. – 205 с.

2. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество / Дж.Гэлбрейт. - М.; СПб.: Транзиткнига, 2004. – 602 с.
3. Иоселиани А. Д. Информационное общество / А.Д.Иоселиани // Глобалистика: Энциклопедия / Гл. Ред.. И.Мазур. - М.: Диалог, 2003.-С. 527-528.
4. Фомин А.П. Виртуализация социальной реальности в современном мире / А.П.Фомин // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. - 2008. - № 56. - С. 16-28.
5. Юхвид А. В. Информационное общество / А.В.Юхвид // Глобалистика: Энциклопедия / Гл. ред. И.Мазур. - М.: Диалог, 2003. С. 529-530.
6. Snyders B. R. The hidden curriculum / B. R. Snyders. - N. Y.: Alfred A. Knopf, 1971. – 264 p.

Критическое рассмотрение концепта «информационное общество» Великодная Е.Н.

Некритическое применение концепта информационного общества в рамках его постмодернистской интерпретации может привести к полной потере смысла социально-исторического процесса как масс-медийной виртуальной реальности. При таких условиях ситуация социально-познавательного релятивизма, моральной индифферентности и субъективизма находит свое закрепление в «массовой медиа-культуре». Существующие определения информационного общества явно не соответствуют социальным реалиям. В основе оптимистической интерпретации концепта информационного общества неуместно отождествление информации и знания. Между тем, существенное отличие знания от информации как раз и заключается в том, что знание является социальным феноменом. Если информацию можно считать формой существования материи, то знание - это форма существования сознания. Таким образом, существенным здесь является загруженность знания смыслами, знание не просто отражает существенные свойства и отношения действительности (этим знание не отличалось бы от мышления, а люди - от компьютера), но также и смысловые, целевые отношения человека, социума к этой действительности.

Нет знаний, которые абсолютно разрушают; если перед нами - знание, то оно будет усвоено, вплетенное в субъективную реальность здорового человека с творческой интенции. Информация может быть для здоровой психики и фактором, что творит, и фактором разрушительного воздействия, как и ее количество, что переходит барьер восприятия и усвоения, разрушает индивидуальную, а сегодня уже и общественное сознание. Реально знания есть и будут основой всякого образования, и никакие заменены в учебно-воспитательном процессе не могут быть. Речь должна идти о замене информационной парадигмы образовательной деятельности, однако на практике именно ее часто определяют основой образования в информационном обществе.

Ключевые слова: информационное общество, медийно-информационное пространство, риски.

A critical examination of the concept of "information society"

Velikodnja Y. M.

Uncritical application of the concept of information society within its postmodern interpretation can lead to complete loss of sense of socio-historical process as a mass-media virtual reality. Under these conditions, the situation of social and cognitive relativism, moral

indifference and subjectivity finds its consolidation in the "mass media culture." The existing definition of information society clearly does not correspond to social reality. The basis of the optimistic interpretation of the concept of information society is inappropriate identification information and knowledge. Meanwhile, a significant difference of knowledge from information and it is that knowledge is a social phenomenon. If the information is considered a form of existence of matter, knowledge - a form of consciousness. Thus, there is a significant laden meanings of knowledge, knowledge is not simply reflect the essential properties and relations of reality (this knowledge can not be distinguished from thinking, and people - from the computer), but also values, trust relationships human society to this reality. There is no knowledge that absolutely destroy, if we have knowledge, it will be learned, including in subjective reality of a healthy person with creative intentions. Information may be for a healthy mind and a factor that creates and devastating impact factor, as its amount, passing the barrier of perception and learning, destroys the individual, and today, and the public consciousness. Reality knowledge is and will be the foundation of any education in any way replaced in the educational process can not be. It is going to replace the information paradigm of educational activities, but in practice it is often defined foundation of education in the information society.

Key words : *information society, media-information space, risks.*